Учень четвертого класу школи № 36 Толя Клюквін вийшов з будинку № 10 по Дем'яновській вулиці — і, повернувши в Третій Каширський провулок, подався до свого приятеля Славка Огонькова, який жив по Ломоносовській вулиці, в будинку № 14. Ще вчора звечора друзі домовилися зустрітися сьогодні вранці і пограти в шахи. Вони обидва захоплювались цією грою і ладні були грати з ранку до вечора. Таке вже на них найшло.

Толя дуже поспішав, тому що обіцяв своєму другові прийти до десятої години райку, а вже було значно більше, бо Толя через свою неорганізованість забарився вдома і не встиг вийти вчасно. А тут ще, як це завжди буває, коли треба швидше, на вулиці сталася затримка. Він уже був у кінці Третього Каширського провулка, як раптом із-за паркана вилізла сіра кішка і зупинилася, явно наміряючись перебігти Толі дорогу.

— А тпрусь! Тпрусь-бо звідси! — закричав Толя на кішку і, щоб налякати її, нагнувся, вдаючи, ніби хоче підняти з землі каменюку.

Це справді налякало кішку, але, замість того щоб тікати назад, вона майнула через дорогу і зникла за воротями будинку на протилежному боці вулиці.

— А щоб тобі! — розгублено пробурмотів Толя.

Він зупинився, не наважуючись іти вперед, і почав думати, що краще: тричі плюнути через ліве плече і йти своєю дорогою чи повернутись назад і пройти іншою вулицею. Оглядівшись довкола і переконавшися, що його ніхто не бачить, він вирішив усе-таки повернутись назад.

"Ніби щось може змінитись від того, як я тричі плюну, — міркував він. — Якщо вже кішка перебігла дорогу, то хоч плюй, хоч не плюй… Хоч, коли сказати по правді, може, й сама кішка нічого не значить, та

нехай уже, дідько з нею! Мені не важко піти іншою дорогою, а то справді якась невдача спіткає".

Розмірковуючи так, Толя повернувся до свого будинку і, пройшовши по Дем'яновській вулиці, завернув у Другий Каширський провулок. Цього разу він добрався до Ломоносовської вулиці без особливих пригод і ще здалеку побачив, що з під'їзду будинку № 14 вийшов якийсь хлопчик. Спершу Толі здалося, що він дуже схожий на Славка Огонькова, потім здалося, ніби не дуже. Хлопчик тим часом постояв коло під'їзду, неначе про щось роздумував, тоді повернувся до Толі спиною і подався в протилежний бік.

"Гаразд, — сказав сам собі Толя. — Я зараз піднімуся до Славка, і все стане ясно. Якщо Славко вдома, то це, значить, не він. Якщо ж його вдома нема, тоді це він".

Піднявшись на четвертий поверх, Толя подзвонив біля дверей 31 квартири. Йому відчинила Славкова мама.

— А Славко тільки-но пішов, — сказала вона. — Хіба ти не зустрів його?

— Ні, тобто я бачив його здалеку, але подумав, що це не він. Адже він сказав, що зачекає мене.

— Він тебе довго чекав, навіть сердився, що ти не йдеш. А потім йому зателефонував Євгенко Зайцев, і Славко сказав, що піде до нього.

— Свиня яка! Неначе не міг почекати трішечки! — сказав Толя, попрощавшись зі Славковою мамою і спускаючись сходами.

Вийшовши на вулицю, він постояв біля під'їзду, роздумуючи, що робити, потім теж пішов до Євгенка Зайцева, який жив на Заміському шосе, тобто далеченько від Ломоносовської вулиці. Тепер Толі нічого

було поспішати. Він ішов, роззявкувато роздивляючись довкола і оглядаючи все, що траплялось по дорозі. На Суворовському бульварі він зупинився, щоб подивитись на хлоп'ят, які вчилися кататись на дитячому двоколісному велосипеді.

Хлоп'ят було четверо, але жоден з них ще не вмів кататись, тому вони не стільки їздили, скільки падали з велосипеда. Треба сказати, що кататись на цьому велосипеді без звички було дуже важко, бо він був не зовсім звичайної конструкції. На звичайному двоколісному велосипеді педалі треба крутити лише доти, поки машина не розженеться, після чого велосипед їде сам, а педалі стоять на місці. На цьому ж велосипеді педалі треба було крутити весь час. Навіть коли їх можна було вже й не крутити, вони самі крутились. Це, напевне, пояснювалось тим, що велосипед буїв застарілої системи. Його подарував хлопцям один мешканець їхнього будинку.

Мешканця цього звали Іваном Герасимовичем. Коли Іван Герасимович був ще маленький, йому подарував цей велосипед його тато. Потім Іван Герасимович виріс і купив собі справжній, дорослий, велосипед, а цей велосипед заховав у сараї. Він думав, що колись одружиться і в нього будуть діти, тоді він подарує їм цей велосипед. Але минуло років двадцять п'ять чи тридцять, Іван Герасимович так і не одружився, а про велосипед забув. 1 ось нещодавно він розбирав у себе в сараї старий мотлох і побачив цього велосипеда.

"Що мені з ним робити? — подумав Іван Герасимович. — Віддам я його, мабуть, хлоп'ятам у дворі. Однак у мене своїх дітлахів нема. Хоч я ще, може, одружусь, але до того часу велосипед зовсім поіржавіє, і його треба буде викинути або здати у брухт".

Він витягнув велосипед з сарая і сказав хлоп'ятам:

— Ось вам, бісенята, велосипед. Він хоч і не показний з вигляду, зате міцний. Я в дитинстві цілими днями катався на ньому, а дивіться, хоч би шпиця зламалась. Одне слово, катайтеся, хлоп'ятка. Доламуйте.

Хлопці були дуже здивовані і навіть не вірили, що їм дарують велосипед, але потім побачили, що Іван Герасимович не жартує, і дуже зраділи. Спершу вони спробували кататись у дворі, але там їм було дуже боляче падати, бо весь двір був вимощений диким камінням. Тоді вони пішли на бульвар, і тут їх побачив Толя. Він подивився, як хлопчаки раз у раз беркицялися з велосипеда на землю, і сказав:

— Ех, ви! Хто ж так учиться кататися! Так і носи пороз'юшуєте! На велосипеді треба вчитись кататися з гори.

— Чому з гори? — здивувалися хлоп'ята.

— Бо коли їдеш з гори, велосипед котиться сам — педалі крутити не треба, і можна вчитися тримати рівновагу. А коли навчишся тримати рівновагу, можна починати вчитися крутити педалі. Якщо ж учишся відразу і того і другого, то нічого не вийде.

Хтось із хлоп'ят сказав:

— Треба піти бульваром далі, там дорога йде вниз, тобто з гірки.

Усі побігли туди, де починався спуск. Але ні в кого не вистачило сміливості спуститися на велосипеді з гори.

— Які ж ви боягузи! — сказав Толя. — Ану дайте велосипед, я покажу вам, як треба кататися.

Толя сів на велосипед, відштовхнувся ногою і поїхав униз. Він уже вмів трохи кататись, і їзда на велосипеді не вимагала від нього великих зусиль. Хлоп'ята ватагою побігли за ним. Вони вже боялися, щоб він не

втік од них разом з велосипедом. Велосипед тим часом набирав швидкості. Педалі закрутилися з такою швидкістю, що Толя не встигав крутити ногами. Довелося йому відпустити педалі, але вони все-таки не переставали обертатись і били його по ногах. Тоді Толя широко розчепірив ноги і помчав такою розкарякою із страшенною швидкістю. Раптом він побачив попереду малюків, які бавились посеред бульвару. Щоб не наїхати на них, йому довелося круто звернути вбік. На його щастя, в огорожі бульвару виявилася хвіртка. Толя прошмигнув крізь неї, миттю перетнув вулицю і в'їхав у ворота будинку.

Промайнувши через двір з блискавичною швидкістю, Толя виїхав на задвірки і з усього розгону наштовхнувся переднім колесом на товсту чавунну тумбу, що лежала недалеко від паркана. Від удару велосипед брикнув, мов коняка, і став сторчма. Толя вискочив із сідла, перелетів догори ногами через паркан, мов акробат у цирку, і гепнувся у ящик для сміття, що стояв на сусідньому подвір'ї під парканом.

Усе сталося так швидко, що Толя не встиг отямитись, як уже сидів у ящику. Падаючи, він зачепився за цвях, що стирчав у кришці ящика, і роздер на спині сорочку. Це дещо затримало швидкість польоту, до того ж він упав на купу м'якого сміття, що значно пом'якшило. удар. Отож, усе обійшлося гаразд, коли не брати до уваги, що в останній момент Толя ударився об стінку ящика лобом.

Трохи отямившись, він обмацав рукою лоба, і йому здалося, що там у нього садно чи подряпина.

Приклавши до садна носовичок, Толя оглянувся довкола, намагаючись розгадати, куди це він потрапив.

Хлоп'ята, які мчали за велосипедом щодуху, дуже відстали. Вони, проте, встигли помітити, як Толя звернув з бульвару і зник у чужих воротях. Заскочивши у ці ж ворота і пробігши у кінець двору, вони виявили велосипед, що валявся під парканом. Побачивши, що велосипед

не вкрадено, але сам Толя кудись щез, хлоп'ята стали бігати по подвір'ю, зазирати в усі куточки і кричати:

— Хлопчику! Хлопчику!

Але Толя не обзивався. Хлоп'ята подумали, що він, певно, не схотів більше кататись і пішов додому. Вони взяли велосипед і побігли знову на бульвар.

Сидячи в ящику, Толя чув, як кричали хлоп'ята, та оскільки вони кликали його не на ім'я, то вирішив, що кличуть когось іншого. Обдивившись довкола і визирнувши з ящика для сміття, Толя нарешті збагнув, куди він потрапив. Зрозуміло, у нього не було великого бажання сидіти в такому місці. Переконавшись, що кров з подряпини на лобі вже не йде, він заховав до кишені носовичок і виліз із ящика.

Перед ним, за деревами, сірів цегляний будинок з високою аркою в стіні. Толя пішов прямо під цю арку, сподіваючись вийти на вулицю, але потрапив не на вулицю, а на інший двір. Тут було значно краще, ніж там, звідки з'явився Толя. Посеред двору височіла величезна кругла клумба з квітучими айстрами, жоржинами і яскравими, як вогники, настурціями. Недалеко від клумби була купа піску, обнесена з чотирьох боків голубим дерев'яним парканчиком. Якісь красиві тихі діти сиділи навколо купи і ліпили з піску пиріжки. Вони були в яскравих, квітчастих платтячках і костюмчиках. Здалеку вони теж були схожі на квіти. З обох боків купи піску були розбиті газони з акуратно підстриженою зеленою травичкою. Вздовж газонів стояли зручні лавочки, на яких сиділи мами дітей. Вони мирно гомоніли, читали книжки і стежили, щоб дітлахи добре поводились і не запорошили одне одному пісочком очі.

Позаду лавочок був волейбольний майданчик з напнутою впоперек нього мотузяною сіткою. Кілька старших хлопчиків і дівчаток грали у волейбол.

Двір був великий, широкий, оточений з усіх чотирьох боків стінами будинків з балконами. На багатьох балконах майоріли квіти, висаджені в довгих дерев'яних ящиках. Толя мимохіть зупинився і замилувався картиною, що постала перед ним. Усе це було дивовижно: і квіти, і газони з травою, і діти, і великий шкіряний м'яч, що плавно злітав над волейбольною сіткою.

"От коли б і мені жити в цьому будинку! — подумав Толя. — Я б щодня дивився на квіточки, на піщану гірку з дітлахами, грав би з цими хлопчиками та дівчатками у волейбол".

Він сумно зітхнув і саме в цей час побачив, що одна дівчинка махнула йому рукою, запрошуючи його погратися з ними. Толя підійшов несміливо, але вже за дві-три хвилини цілком призвичаївся до нових друзів. Йому навіть почало здаватися, що він знайомий з ними мало не тисячу років. Минуло ще хвилин п'ять, і він уже захопив, як мовиться, ініціативу до своїх рук: подавав команди, коли треба було мінятися місцями, кричав: "аут", "сетбол", "мазило" та інші якісь незрозумілі слова. Він усіх навчав правил гри, хоч сам не особливо дотримувався цих правил. Скінчилося тим, що він не зміг узяти м'яча, що йшов дуже низько. Замість того, щоб відбити м'яча рукою, він ударив по ньому ногою. Удар вийшов дужчим, ніж сподівався Толя, м'яч полетів убік і влучив прямісінько у вікно на другому поверсі будинку. Скалки шибки з дзенькотом посипались униз. М'яч, на щастя, впав тут же поряд.

Першою думкою Толі було кинутися навтікача, але він затамував у собі це бажання. Йому здавалось нечесним утекти. Адже могли подумати, що шибку вибив не він, а хтось із гравців, які залишились тут. Тим часом один хлопчик схопив м'яча і, притискаючи його до грудей, побіг з двору.

— Рятуйся хто може! — закричав хтось.

Усі гравці кинулися врозтіч.

Побачивши, що лишився сам, Толя подумав, що тепер і йому можна тікати, але в ту ж. мить відчув, як хтось цупко схопив його ззаду за комір, і чийсь верескливий голос закричав прямо у вухо:

— Ти куди ж це м'ячем гилиш, розбишако?! Нікуди тобі м'ячем гатити, окрім як по вікнах, лобуряко ти такий!

Толя обернувся, наскільки це було можна в його становищі, і, глянувши скоса, побачив люте обличчя старої жінки з коричневою бородавкою завбільшки з горошину над верхньою губою. Однією рукою стара цупко тримала Толю за комір, у другій руці у неї була чорна цератова сумка з продуктами.

— Я ненавмисне, — розгублено пробурмотів Толя, намагаючись вирватися.

— Я ось тобі одірву голову ненавмисне та замість шибки у вікно вставлю. Нема на вас, шибеників, упину!

— Знову у вас розбили, Одарко Семенівно? — спитала одна з жінок, що сиділи на лавочці біля піщаної купи.

— У нас, голубонько, аякже! Вже третій раз підряд б'ють, щоб їх трясця била! Шибок на них не настачиш. Ти з якої квартири? — запитала Одарка Семенівна і сильно струснула Толю за комір.

— З шістнадцятої, — признався Толя.

— А от і неправда, — сказала інша жінка. — Я в шістнадцятій квартирі всіх знаю.

— Але ж я не у вашому будинку живу, — відповів Толя.

— Ага, не в нашому! — зі злою посмішкою сказала Одарка Семенівна. — Мало тут наші б'ють вікна, то ще й не наші приходитимуть! Ходімо лишень до будинкоуправління.

Стара потягла Толю до будинкоуправління. Там сиділи кербуд і рахівник. Кербуд щось писав за столом. Рахівник щось підраховував на арифмометрі. Він при цьому курив, не випускаючи з рота цигарки, і мружився від диму, що потрапляв у вічі.

Ще там, на лавочці біля вікна, сидів вусатий чолов'яга в чоботях. Він теж курив цигарку, від чого в кімнаті дим стояв коромислом.

Потрапивши в цю отруєну димом атмосферу, Толя закашлявся, але Одарка Семенівна безцеремонно підштовхнула його вперед і, причинивши за собою двері, сказала:

— Ось, вікно висадив. Уже втретє розбивають, значить. Тільки було відлучилась до крамниці по продукти, повертаюсь, а цей як улупить м'яча ногою. Сама бачила. Наші всі на дачу поїхали, грошей мені обмаль лишили. Де я тепер на скляра два карбованці візьму? — Гм! — промимрив кербуд, одриваючись від своїх паперів. — Доведеться, друже мій, заплатити за шибку два карбованчики.

— Я принесу, — пробелькотів Толя.

— От, от, друже, піди-но і принеси.

— Так він і принесе, наставляй кишеню ширше! — пробурчала Одарка Семенівна.

— Слово честі, я принесу, — почав запевняти її Толя.

— А ти зачекай зі своїм словом честі! Підеш, тільки тебе й бачили!

— Правильно, — сказав кербуд. — Треба записати його адресу. Як твоє ім'я, прізвище?

— Толя Клюквін.

— Де живеш? Кажи адресу.

— Дем'яновська вулиця, будинок десять, квартира шістнадцять.

— Ну так от, Толю Клюквін, не принесеш двох карбованців на скляра, ми тебе за цією адресою негайно знайдемо. Зрозумів? — сказав кербуд, записавши адресу Толі.

— Знайдеш його, наставляй кишеню, — сказала недовірлива стара. — Він тобі намеле сім мішків вовни, тільки записуй.

Кербуд скоса глянув на Одарку Семенівну.

— Ну, це неважко перевірити, — відповів він. — Дем'яновська, десять. Це ж яке будинкоуправління буде?.. Здається, двадцять дев'яте...

Кербуд погортав зошит із списком будинкоуправлінь, що лежав перед ним, зняв телефонну трубку й набрав номер.

— Алло! — закричав він, зачекавши хвилину. — Це двадцять дев'яте?.. Подивіться там у будинковій книзі, чи живе у вас у шістнадцятій квартирі Толя Клюквін? Як?.. Живе?.. Ну, дякую... Що накоїв?.. Та нічого особливого. Шибку тут одній громадянці висадив... Ну, бабусю, ви не турбуйтеся, — сказав він, звертаючись до Одарки Семенівни і кладучи трубку на місце. — Тепер він од нас не сховається. Все правильно.

— Отож і підозріло, що все правильно, — сказав вусатий чолов'яга, який сидів на лавочці. — У нас тут у четвертому відділенні міліції випадок був. Затримав міліціонер хлопчака: стрибав на ходу з трамвая, а штраф відмовився платити. Ну, його, звичайно, міліціонер у відділення привів. Там, звичайно, питають: "Як прізвище?" Він каже: "Івась Сидоров", — тобто не своє прізвище назвав, а одного свого знайомого хлопчика. Його питають: "Де живеш?" Він їм і адресу цього Івася Сидорова дав. Ті давай дзвонити з міліції в будинкоуправління: живе, мовляв, там у вас Івась Сидоров? Їм кажуть: "Живе". Ну, ті, що ж, відпустили цього Івася Сидорова, тобто не Івася Сидорова, а цього хлопчака, який Івасем Сидоровим назвався, а наступного дня послали батькам справжнього Івася Сидорова повістку, щоб заплатили за свого сина штраф. Ну, батьки, звичайно, на Івася накинулися: "Що ж ти, — кажуть, — такий-сякий, з підніжки на ходу стрибаєш? Штраф тепер за тебе плати!" Хлопчина, звичайно, засмутився, в сльози: "Не стрибав я!" — "Еге, так ти ще й брехати, такий-сякий!" Бідолашний хлопець запевняє, присягається. Занедужав, розумієте, від такого недовір'я. Батьки бачать — щось не те виходить. Не став би хлопчина так дуже нервувати, якби правда. Батько, звичайно, побіг у міліцію. "Ми, — каже, — синові віримо. Наш Івась не буде на ходу з трамвая стрибати. Він хороший". Йому кажуть: "Вони всі хороші, коли дома сидять". Батько каже: "Однак я не платитиму штрафу". — "А не заплатите, — кажуть, — судити вас будемо".

Через тиждень там чи два викликають батька на суд. Батько приходить. "Товариші, — каже, — що ж це таке? Адже не стрибав він". — "Як, — кажуть, — не стрибав, коли тут усе: ім'я, прізвище, адреса — все точно записано". Хотіли батькові присудити п'ятнадцять діб арешту за те, що погано сина виховує і штрафу не хоче платити, та, спасибі, хтось напоумив викликати свідком того міліціонера, який затримав Івася, коли він з підніжки стрибав.

Ну, викликали, звичайно, міліціонера, показали йому Івася.

Міліціонер подивився і каже: "А я вже не пам'ятаю, який той хлопчина був, та, здається мені, цей Івась не той хлопчик, що я затримав". Потім він ще придивився до нього й каже: "Так, тепер я точно бачу, що це не той". Так оця історія нічим і закінчилась. А могли Івасевого батька на п'ятнадцять діб арештувати ні за що, ні про що. А того хлопчину, який Івасем Сидоровим назвався, так і не знайшли.

— Еге, знайдеш його, — сказав кербуд. — Певно, стріляний горобець виявився.

— Ще який стріляний! — підхопив вусатий чолов'яга. — Звичайно, хлопчак наговорить сім мішків вовни — і вся гречана: вигадає і номер будинку, і квартиру, і вулицю. Почнуть у будинкоуправління дзвонити, а там в усьому будинку і квартири такої нема або живе в ній хтось інший. Отут він і попався. А цей усе правильно сказав, тільки не про себе, а про Івася Сидорова.

— Отак, — сказала Одарка Семенівна, — кожен розіб'є тобі шибку і скаже: я, мовляв, Івась Сидоров, живу там-то і там-то. Потім іди одержуй з Івася Сидорова.

— Гм! От бачите, бабусю, яка оказія, — сказав кербуд, допитливо глянувши на Толю. — Може, він і справді Івась Сидоров, тобто... тьху!.. як, ти сказав, твоє прізвище?

— Толя Клюквін, — відповів Толя.

— От, от. Може, він і справді Толя Клюквін, а може, й хто інший. Тут, як бачите, по-всякому буває. Ідіть ви краще з ним у міліцію, там точніше розберуть.

— Навіщо у міліцію? — почав благати Толя. — Я вам кажу правду.

— "Правду, правду"! — пробурчала з досадою стара. — Сподівайся від вас правди!

Вона схопила Толю за руку трохи вище ліктя і потягла на вулицю. Толя дріботів поруч з нею, злякано оглядаючись довкола. Йому здавалося, що перехожі з цікавістю дивилися на нього і здогадувалися, що його ведуть у міліцію, напевно, думали, що він злодій.

Толя ще жодного разу не потрапляв до міліції, і йому дуже не хотілось іти туди. Він рвонувся щосили, але стара ще міцніше вчепилася своїми цупкими пальцями в його руку.

— За що ви його? — запитала жінка, що йшла назустріч.

— Шибку в будинку висадив.

— Куди ж ви його тепер?

— А в міліцію. Куди ж іще?

— Пустіть мене! — просив Толя, намагаючись вирватись. Але стара тримала його, як лещатами.

— А ти не пручайся, — твердила вона. — Від мене однаково не втечеш.

— Пустіть! — благав Толя. — Я сам піду. Не треба мене тримати. Я не втечу.

— Так я тобі й повірила.

Переконавшися, що йому не вирватися з рук Одарки Семенівни, Толя надумав удатись до хитрощів. Він бачив, що вона могла тримати його лише однією рукою, бо в другій у неї була сумка з продуктами.

"Колись рука в неї стомиться, і вона не зможе мене так цупко тримати", — вирішив Толя.

Він перестав вириватись і деякий час ішов спокійно, ніби скорившись своїй долі. Приспавши таким чином пильність старої, він раптово рвонувся і, опинившись на волі, дременув.

— Стій! Стій! — закричала Одарка Семенівна, кидаючись за ним навздогін. — Стій, кажуть тобі! Держіть його!

Зустрічні пішоходи зупинялися, не знаючи, треба їм ловити Толю чи не треба. Один громадянин хотів було його схопити, але Толя спритно шмигнув у нього під рукою і, звернувши з тротуару, помчав бруківкою. Тут йому не загрожували зустрічні пішоходи і він міг розвинути значно більшу швидкість. Одарка Семенівна теж побігла бруківкою, але одразу ж мало не потрапила під вантажну машину.

— Стій! — закричала вона, кинувшись назад на тротуар. — Зупинись негайно ж! Потрапиш під машину!

Але Толя не слухав її. Він вибіг на перехрестя і майнув через дорогу. Одарка Семенівна побачила трамвай, що мчав напереріз Толі, і зупинилася на розі вулиці. Усередині в неї все похололо. Їй здавалось, що Толя ось-ось потрапить під трамвай. Але вагоновожатий, побачивши Толю, стишив хід. Толя перебіг через рейки, але й з другого боку до нього вже котив автомобіль. Бігти назад було пізно. Вереснули гальма. Автомобіль штовхнув Толю в плече і тут же зупинився. Толя впав. Одарка Семенівна впустила на землю сумку й затулила обличчя руками.

Навколо Толі вмить зібралася юрба. Якийсь громадянин одразу ж підбіг до телефонної будки і почав викликати "швидку допомогу". Толя тим часом звівся на ноги.

— Боляче вдарився? — запитав його хтось. — Ти не поранений?

— Ні, — захитав головою Толя.

Шофер виліз з кабіни і підбіг до Толі:

— І звідки ти взявся посеред бруківки, шибенику? Боляче тобі?

— Ні, не боляче.

Шофер схопив його обома руками, помацав за лікті, плечі.

— Ніде не болить?

— Ніде. Я просто злякався.

— "Зляка-а-вся!" — Обличчя шофера розпливлося в усмішці. — Скажи спасибі, що я вчасно встиг загальмувати.

Тут підійшов міліціонер.

— Що з хлопчиком? — запитав він шофера.

— Щасливий випадок, товаришу міліціонере. Можна сказати, відбувся легким переляком.

— Ось як!

У цей час крізь юрбу продерлась Одарка Семенівна. Руки в неї трусилися від страху, губи тремтіли. Побачивши, що Толя, ніби нічого й не сталося, стоїть коло автомобіля, вона кинулася до нього і заголосила:

— Живий, дивись-но! Мій ти голу-у-бчику!

Толя побачив стару і метнувся від неї вбік. Проте навколо щільною стіною стояли люди, і йому нікуди було бігти.

— Та що ти, голубчику! — замахала руками стара. — Та хіба ж я тебе зачеплю? Товаришу міліціонере, це я, слово честі, я в усьому винна. Це він од мене, окаянної, з переляку під машину кинувся. І все через шибку оцю, будь вона тричі проклята!

— Це правильно, — сказав хтось у юрбі. — Я особисто бачив, як ця старушенція гналася за ним, мов розлючена фурія.

— Ну що ж, ми так і запишемо, — сказав міліціонер і почав писати протокол.

— Пиши, соколику, пиши! А ти, голубчику, не бійся, — звернулася стара до Толі. — Я на тебе за шибку не гніваюся, щоб вона згоріла, щоб я вік її не бачила! Ти, голубчику, приходь до нас, грайся з дітками цим своїм м'ячиком. А шибки ці, бий їх хоч кожного дня, — хіба я що скажу!

Тут поблизу зупинилася машина "швидкої допомоги", і з неї вийшла жінка в білому халаті.

— Де потерпілий? — запитала вона, підійшовши до юрби. — Кого тут машиною збило?

— Та от хлопчика, — відповів їй хтось.

Люди вмить розступились, і жінка підійшла до Толі.

— Ану, тримайся руками за мою шию, я тебе в санітарну машину віднесу.

— Та він цілком здоровий, — з усмішкою сказав шофер. — Нічого з ним не трапилось.

— Це ви так думаєте, — суворо сказала жінка. — А я бачу, що у хлопчика лоб розбитий.

— Так це я не тепер, — сказав Толя. — Це я поранився, коли в ящик для сміття впав.

— В який це ще ящик для сміття?

— Ну, коли з хлопцями на велосипеді катався.

Жінка схопила Толю в оберемок і понесла до санітарної машини.

— Куди ж ви його? — сказала Одарка Семенівна. — Він же сказав, що об ящик для сміття поранився.

— А по-вашому, коли об ящик для сміття, то й лікувати не треба? Йому негайно треба зробити укол проти правця.

— Ну що ж, на те ви й лікарі, щоб знати, проти чого укол робити, — сказала Одарка Семенівна. — А ти, голубчику, приходь до нас у м'ячика гратися, коли одужаєш! — закричала вона й помахала Толі рукою.

За хвилину Толя вже їхав у санітарній машині. Жінка поклала його на ноші, а сама сіла поруч на лавочці.

— Ось приїдемо до лікарні, лікар огляне тебе, тоді можна буде і ходити, і бігати, а тепер поки що полеж, — казала вона.

У вікно санітарної машини було видно тільки горішні поверхи будинків, і Толя ніяк не міг збагнути, якими вулицями вони їхали. Та не це його непокоїло. Понад усе його хвилювало те, що йому мали вробити укол. Він боявся, що буде боляче.

Незабаром машина завернула у ворота лікарні й зупинилася біля під'їзду. Два санітари відчинили дверці і стали витягати з машини ноші. Толя хотів схопитися на ноги, але санітар суворо сказав:

— Лежи, лежи сумирненько!

І вони понесли Толю у лікарню. Толі, проте, хотілося бачити, куди це його несуть, і, замість того щоб спокійно лежати, він сидів на ношах і крутив на всі боки головою.

— І що за хлопець трапився такий упертий! — бурчав санітар, що йшов позаду. — Йому кажуть — лежи, а він як іванець-киванець.

Пройшовши коридором лікарні, санітари внесли Толю до великої світлої кімнати з білими стінами і високою стелею. Тут, як і в коридорі, пахло йодом, карболкою та іншими медикаментами. Санітар легко схопив Толю під пахви і поклав на високе тверде ліжко, застелене холодною цератою.

— Лежи тут. Зараз лікар прийде, — сказав санітар тихо і чомусь посварився на Толю пальцем.

Толя залишився лежати. Йому було страшно. Лікар чомусь довго не приходив. Толі вже здавалося, що про нього всі забули, але через деякий час двері відчинились і ввійшов лікар разом з медичною сестрою.

Лікар був старенький і весь білий: у чистому білому халаті, в білому ковпаку на голові, з білими сивими бровами, а на носі окуляри. Він любив говорити слово "ну", звертався до Толі на "ви" і називав його козаком:

— Ну, козаче, як же це ви під машину потрапили?

Не чекаючи на Толину відповідь, він уставив собі у вуха дві тоненькі гумові рурочки і приклав Толі до грудей якусь круглу металеву штучку.

— Ну, прошу вас дихати, козаче. Так... дихайте глибше... ще дихайте... — примовляв він, прикладаючи металеву штучку до грудей то з правого боку, то з лівого.

Потім підніс Толі до носа палець:

— А тепер попрошу вас дивитись на кінчик мого пальця.

І почав водити пальцем у різні боки.

Толя водив очима то праворуч, то ліворуч, то вгору, то вниз, старанно стежачи за пальцем лікаря.

Після цього лікар обмацав Толю з усіх боків, постукав по колінах гумовим молоточком з блискучою металевою ручкою і, звернувшись до медичної сестри, запитав:

— У вас усе готове, Серафимо Андріївно?

— Усе готове, — обізвалась вона.

— Ну, тоді починайте, — наказав лікар.

"Батечку мій! Що це вона починатиме?" — подумав Толя. Від страху в нього закружляли в очах оранжеві кола й похололо всередині.

— Не треба мені робити укол! — став благати він. — Я більше не буду!

— Дурненький! Хто тобі сказав, що я робитиму укол? Я зовсім не буду.

З усмішкою Серафима Андріївна підійшла до Толі, ховаючи за спиною шприц, який тримала в руці. Вільною рукою вона перевернула Толю на бік і ніби жартома ущипнула пальцями за спину.

— Ой! — заверещав Толя, відчувши, як голка шприца вп'ялася в його тіло.

— Тихше, голубчику, тихше! Усе вже! Не кричи! Адже ж не боляче!

— Атож, не боляче, — плаксиво відповів Толя.

— Тепер нехай він полежить з півгодинки, і можете відіслати його додому. Тільки не забудьте йому помастити йодом ранку на лобі, — сказав лікар і вийшов з кімнати.

Серафима Андріївна помастила Толі садно на лобі йодом, потім присіла до столу й стала щось писати в зошиті.

— Як же тебе хоч звати? — запитала вона.

Толя хотів сказати, що його звуть Толя, але чомусь сказав, що його ім'я Славко, а коли Серафима Андріївна запитала, як його прізвище, замість того щоб сказати Клюквін, відповів, що його прізвище Огоньков,

тобто назвав ім'я й прізвище свого приятеля Славка Огонькова, до якого ішов уранці, коли кішка йому перебігла дорогу.

— Гарне у тебе прізвище, — сказала Серафима Андріївна, записуючи ім'я та прізвище Славка Огонькова в зошит. — А де ж ти живеш?

Замість того щоб сказати, що він живе на Дем'яновськіїй, будинок 10, квартира 16, Толя сказав, що живе на Ломоносовській, будинок 14, квартира 31, тобто знову-таки дав адресу не свою, а цього самого Славка Огонькова.

Згодом Толя і сам не міг пояснити, навіщо він збрехав. Очевидно, він пригадав у цю мить, як ніхто йому не повірив у будинкоуправлінні, коли він казав правду, ну, а якщо ніхто не вірить, то чого ж йому старатися! До того ж він дуже боявся, коли б із лікарні не повідомили матір про все, що трапилось.

Таким чином, Толя діяв точно, як той хлопчик, про якого чув у будинкоуправлінні. Якби він не чув про цього хлопчика, йому б і на думку не спало називатися чужим ім'ям і давати чужу адресу, та оскільки він чув, йому тут же й спало все це на думку.

— Ломоносовська вулиця — це не близько, — сказала Серафима Андріївна. — У вас вдома є телефон?

У Толі вдома телефону не було, але він пригадав, що на квартирі у Славка телефон був, і тому сказав, що телефон є.

— А який номер? — запитала Серафима Андріївна.

— Номер, номер… — забурмотів Толя, щосили зморщуючи лоба. — Номера не пам'ятаю.

— Як це ти свого номера телефону не пам'ятаєш? — усміхнулася Серафима Андріївна. — Видно, так злякався, коли під машину потрапив, що й номер забув. Ну, нічого, я зараз подивлюсь у довіднику.

— А навіщо ви хочете по телефону дзвонити? — злякано спитав Толя.

— Треба ж сказати твоїй мамі, щоб прийшла по тебе. Я б сама відвела тебе додому, але мені не можна відлучитися з роботи.

— Ніби я сам не знайду дороги додому! — сказав Толя. — Навіщо мене ще відводити?

— Ні, голубчику, тебе самого я не можу відпустити. Що як ти знову потрапиш під машину!

Серафима Андріївна стала гортати телефонну книгу.

— Ось, — оказала вона, відшукавши потрібну сторінку. — Огоньков, Ломоносовська вулиця, будинок чотирнадцять, квартира тридцять один.

Вона простягнула руку до телефонного апарата, зняла трубку і стала набирати номер. Толя з тривогою стежив за її діями і чекав, що з усього цього вийде. Єдина його надія була на те, що у Славка не буде нікого вдома. Проте надія ця виявилася марною. За півхвилини Серафима Андріївна вже розмовляла зі Славковою мамою.

— Алло! Це громадянка Огонькова? — кричала вона в трубку. — До вас говорять із лікарні. Вам треба прийти по сина. Так, так, по сина, по Славка… Що з ним?.. Та з ним нічого. Він лежить тут… Та ви не хвилюйтеся. З ним нічого, слово честі, нічого… Ну, а лежить тому, що йому протиправцевий укол зробили… Протиправцевий… Так… Для чого укол?.. Ну, ви ж знаєте, що при пораненні завжди належить укол проти правця робити… Та ні! Яке поранення! Хто вам каже про поранення?

Його зовсім не поранено... Та не поранено, кажуть вам! Просто подряпина. Заживе до вечора... Та я не обдурюю вас, слово честі, я кажу правду. Подряпина! Абсолютно ніякого поранення... Що?.. Подряпина від чого? Ну, потрапив під машину, тобто не потрапив під машину, а його збило, тобто не збило, що це я кажу, він сам упав, а машини навіть близько не було, слово честі... Та ні, що ви таке вигадуєте! Я те заспокоюю вас. Він живий, славо честі, живий. Та що ви зчиняєте паніку завчасу! Ось він лежить тут, слово честі, лежить. Що я, брехати буду! Приїздіть, самі побачите... Що? Куди приїздити?.. Тургенєвська, будинок двадцять п'ять.

Серафима Андріївна поклала трубку й усміхнувшись сказала Толі:

— Ну от, як вдало все вийшло. Зараз твоя мама буде тут.

Почувши цю новину, Толя вмить зіскочив з ліжка, але Серафима Андріївна поклала його знову.

— А ти лежи. Навіщо ж уставати? Після уколу завжди полежати треба. Мама прийде, разом додому підете.

Толя лежав і намагався уявити собі, як він буде виплутуватись, коли Славкова мама прийде і побачить його замість Славка.

"Може, признатися Серафимі Андріївні, що я зовсім не Славко?" — думав Толя.

Проте він ніяк не міг наважитися признатись, а тоді Серафима Андріївна вийшла з кімнати, і її довго не було. Побачивши, що вона не повертається, Толя вирішив, що найкраще тепер буде — це втекти звідси. Він уже уявляв собі, як Серафима Андріївна і Славкова мама ввійдуть до кімнати і, побачивши, що його нема, стануть шукати по всій лікарні; Славкова мама, звичайно, злякається ще дужче, але врешті-

решт вона все-таки повернеться додому, побачить Славка і заспокоїться.

Продумавши все це, Толя підвівся на ліжку і вже спустив ноги вниз, щоб зіскочити на підлогу, та в цей час двері відчинились, і до кімнати ввійшла Серафима Андріївна, а за нею Славкова мама. Обличчя в неї було бліде і стривожене.

— Ну, от бачите, — сказала Серафима Андріївна. — Він живий і цілком здоровий і навіть сміється.

Толя сидів на ліжку й дурнувато всміхався, дивлячись на Славкову маму.

— Де ж мій син? — запитала Славкова мама, обводячи кімнату розгубленим поглядом і ніби не помічаючи Толі.

— Та ось же, — весело сказала Серафима Андріївна, махнувши рукою в бік Толі. — Невже не впізнали свого сина?

— Де мій син? — глухо повторила Славкова мама. — Толю, де Славко?

— Не знаю, — пробурмотів Толя.

— Ви ж разом були у Євгенка Зайцева. Куди ви від нього пішли? Толю, не приховуй від мене нічого!

— Та який він Толя? Він Славко, — сказала Серафима Андріївна.

— Хто Славко? — здивувалася Славкова мама.

— Та він же. Хто ж іще?

— Слухайте, що все це означає? Ви скажете нарешті, де мій син?

— Та хіба Славко не ваш син?

— Славко мій син, але ж це не Славко, а Толя! Толя Клюквін, розумієте? Скільки разів повторювати вам! Я, здається, збожеволію!

— Чого ж ти сказав мені, що тебе звуть Славко Огоньков? — накинулася Серафима Андріївна на Толю. — Ви мені, громадянко, вибачте, але я не винна. Він мені сказав, що він Огоньков, я і подзвонила вам. Ти навіщо сказав, що ти Огоньков, коли ти зовсім не Огоньков? Ти що, не сповна розуму такі жарти вигадувати? Чи ти, може, злякався, коли під машину потрапив? Ви його не звинувачуйте, громадянко, певно, він од переляку не те, що треба, сказав. Це буває.

— Та хіба я звинувачую? Я нікого не звинувачую. Я лише хочу дізнатися, де мій син?

— Громадяночко, звідки ж я можу знати, де ваш син? Хіба ви не бачите, що вашого сина у нас нема?

— Виходить, він не потрапив під машину?

— Напевне, ще не потрапив, — розвела руками Серафима Андріївна. — Думаю, що, коли б потрапив, його б до нас привезли.

— Слухай, Толю, — звернулася Славкова мама до Толі. — Ти мені скажи тільки, коли ви із Славком пішли сьогодні від Євгенка?

— А хіба я був сьогодні у Євгенка? — запитав Толя.

— А хіба ні? Мені здалося сьогодні вранці, що ти теж до Євгенка пішов.

— Та я пішов, але дійти не дійшов. Я не потрапив до нього, бо сюди ось потрапив.

— То, може, Славко і зараз у Євгенка сидить? Ти не пам'ятаєш Євгенкового телефону?

— Ні.

— Ну, телефон можна з телефонної книги дізнатися, — сказала Серафима Андріївна.

Вона швидко розшукала в телефонній книзі телефон Євгенка Зайцева. Славкова мама негайно ж подзвонила, і виявилося, що Славко був там. Поговоривши з Славком і звелівши йому повертатися додому, вона заспокоїлась і попросила Серафиму Андріївну дати їй трошки валер'янових крапель. Серафима Андріївна накапала їй валер'янки в скляночку і сказала:

— Тепер треба було б подзвонити Толиній мамі, щоб прийшла по нього.

— Ні, ні, — сказала Славкова мама. — Не треба Толиній мамі дзвонити, а то ви її на смерть перелякаєте.

— Що ви! Навіщо ж я лякатиму? Вже я знаю, як треба.

— Ні, я краще сама відведу Толю додому. Та у них, до речі, і телефону нема.

Славкова мама взяла Толю за руку і, попрощавшись з Серафимою Андріївною, вийшла на вулицю.

— Як же так сталося, що ти в лікарню потрапив? — запитала вона.

Толя став розповідати по черзі, як пішов уранці до Славка, але повернувся назад, бо йому кішка перебігла дорогу, тому він запізнився і не застав Славка вдома; як пішов потім до Євгенка, але по дорозі став кататися на велосипеді і впав у ящик для сміття, потім грав з дітлахами у волейбол, розбив м'ячем вікно, потрапив до рук злій бабці, яка потягла його в міліцію, а він од неї вирвався й побіг через дорогу, і його мало не задавив автомобіль, після чого його відвезли в лікарню і зробили укол проти правця. Славкова мама не могла стримати на обличчі усмішки, слухаючи все це неймовірне оповідання.

Потім вона сказала:

— Яка ж ти дивна людина! Ну, скажи, будь ласка, що було б, коли б ти не звернув уваги на те, що тобі кішка перебігла дорогу, а пішов би спокійно собі далі?

— Та що було б?.. Нічого, напевне, й не було б, — відповів Толя. — Я застав би вдома Славка, ми грали б з ним вдома в шахи, і я не пішов би до Євгенка, не розбив би вікна, не втік би від бабці і не потрапив би під машину.

— От бачиш! Це все через те, що ти людина забобонна і віриш у всілякі дурниці.

— А це що — забобони?

— Не знаєш, що таке забобони? — усміхнулася Славкова мама. — Постараюсь тобі пояснити. Ти, напевне, знаєш, що колись людина була ще дуже дикою, неосвіченою, не вміла правильно мислити, не розуміла багато чого з того, що відбувалося. Коли було затемнення сонця, людина, не вміючи пояснити це несподіване явище, лякалась і уявляла, що воно віщує якесь лихо, а коли їй раптово перебігала дорогу кішка чи інша тварина, вона думала, що це теж віщує якусь невдачу. Так з'явились численні забобони, а забобонами вони названі тому, що

виникли ще до того, як людина навчилася правильно користуватися своїм розумом.

— То краще б їх назвати не забобонами, а добобонами, — сказав Толя.

— Ну, це вже однаково — "за" чи "до", — сказала Славкова мама. — Прийнято говорити "забобони". Ну от. Ми з тобою чудово знаємо, що під час сонячного затемнення Місяць заступає Сонце, і це не може віщувати нічого поганого. Що ж може трапитися з людиною поганого, коли їй перебіжить дорогу кішка?

— Ну, що може трапитись? Напевне, нічого, — відповів Толя. — Людина ходить сама по собі, а кішка бігає сама по собі.

— От бачиш, ти це розумієш, — сказала Славкова мама. — Погано буде лише тоді, коли людина через якусь дурницю, щось на зразок кішки, робитиме не те, що повинна. Уяви собі, що у тебе є друг. І ось твій друг потрапив у біду. Ти поспішаєш йому на допомогу, але саме в цю мить тобі перебігає дорогу кішка. Що ти зробиш? Повернешся і підеш назад, замість того щоб виручати друга?

— Ні, я виручатиму друга.

— Правильно! Людина завжди повинна робити те, що їй наказує обов'язок, а не те, що наказує їй віра в кішку чи в іншу якусь нісенітницю. Ти ось ішов уранці до Славка, бо обіцяв зустрітися з ним, отже, твій обов'язок був іти до нього, а ти через якусь нікчемну кішку став петляти вулицями і врешті-решт мало не потрапив під автомобіль.

Поки Славкова мама пояснювала все це Толі, вони дійшли до Ломоносовської вулиці. Побачивши, що вони опинилися біля Славкового будинку, Толя сказав:

— Не треба мене проводжати далі. Тепер я сам дорогу додому знайду.

— Ну, йди сам, — погодилася Славкова мама.

Толя звернув у Третій Каширський провулок і рушив до свого будинку. Він ішов і думав:

"От яка дурниця може вийти через усі ці забобони. І ще добре, що все добре закінчилось! Якби шофер вчасно не загальмував, усе закінчилося б значно гірше".

Несподівано його міркування урвала поява рудої напівсибірської кішки, яка вискочила з-за рогу будинку і, задерши хвоста трубою, швидко побігла через дорогу. Толя здригнувся від несподіванки і зупинився як укопаний.

"От уже як не пощастить зранку, то цілий день не щаститиме! — з прикрістю подумав він. — Що тепер чинити? Якщо піти в обхід, то знову якась дурниця трапиться: або в ящик для сміття звалишся, або цеглина на голову впаде. Так і повік додому не дійдеш!"

Він нерішуче подивився довкола і сказав сам собі:

"Ні, з цим пора кінчати! Що я, людина чи не людина? Я людина! А людина — істота розумна, горда. Вона запускає в космос ракети, підкорила атомну енергію, вигадала думаючу машину. Людина не може залежати від якоїсь старої, облізлої кішки і завжди має робити те, що наказує їй обов'язок. А що мені наказує обов'язок? Мій обов'язок наказує мені йти додому, обідати, бо мама вже давно чекає на мене і, напевне, хвилюється".

Славкова мама довго стояла на розі вулиці і дивилася услід Толі. Вона боялася, коли б з ним не трапилося ще чогось. Вона бачила, як він

чомусь зупинився посеред тротуару, постояв, вагаючись, деякий час, потім раптом махнув рукою і, гордо піднявши голову, рушив бадьоро вперед.